

μυστηρίου τῆς ὁποίας ἀνεπαρκεῖς ἀποδεικνύει τὰς Θετικὰς Ἐπιστήμας. στηριζομένας ἐπὶ τῶν δεδομένων τῆς διανοίας καὶ μόνης. Συνεπῆς δὲ πρὸς ὅσα ὡς καθῆκον τοῦ φιλοσόφου διέγραψεν ἐν τῇ προαναφερθείσῃ διαλέξει του (Introduction à la Métaphysique), τὰ ἀγρεύματα τῆς ἐνοράσεως ὑποβάλλει ὑπὸ ἐμπεριστατωμένον ἔλεγχον διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν πορισμάτων. Καὶ παριστᾷ τὸ Σύμπαν, οὐχὶ ὡς ὅπως τι τετελεσμένον, περὶ τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι ἡμῖν ἀνθρωπίνως δυνατόν, εἰμὴ ἀτελῆ καὶ πεπερασμένην γνῶσιν νὰ ἔχωμεν, ἀλλ' ὡς ἀέναν γίγνεσθαι, ὡς συνεχῆ καὶ ἀδιάλειπτον καὶ ἀνεπίστροφον ροὴν ἐλευθερίας καὶ νεογόνου δημιουργίας ἐν τῇ πραγματικῇ διαρκείᾳ (τῷ χρόνῳ· ἐφευρέσει), ὡς ἀδιαίρετον κίνησιν καὶ μεταβολὴν ἐπ' ἄπειρον, ἰδέαν τῆς ὁποίας μᾶς δίδει ἡ ἐνόρασις. Ὅ,τι ὑπάρχει τὸ πραγματικὸν ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι τὸ πνεῦμα· ἡ ὕλη δὲν εἶναι εἰμὴ πνεῦμα ἐν καταστάσει χαλαρώσεως. Ἡ Ζωὴ εἶναι τὸ πνεῦμα (ἡ συνείδησις) ριπτόμενον ἀνὰ μέσον τῆς ὕλης μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν ὅπως κατανικήσῃ τὴν ἀντίστασιν τῆς ὕλης, ἀποσεῖσῃ τὸν ζυγὸν τῆς ἀναγκαιότητος καὶ ἐξελιχθῆ δημιουργικῶς ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ. Ἡ Ζωή, θεωμένη ἐξ ἀπόπτου, δίδει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὄν τι (ὁ ἄνθρωπος ἢ ὁ ὑπεράνθρωπος), τεῖνον νὰ τελειωθῆ, κατέλιπε, πρὸ τῆς ἀντιστάσεως τῆς ὕλης, καθ' ὁδόν, τὰς βαρείας αὐτοῦ ἀποσκευάς, ὅ,τι ἠμπόδιζε τὴν προχώρησίν του. Τὰ ἀπορριφθέντα καθ' ὁδὸν *impedimenta* εἶναι ἡ ὑπόλοιπος δημιουργία.

*
* *

Τοιοῦτον τι, ἐν συνόψει, τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Μπέρξον, οἷον ἐκτίθεται εἰς τὰ μέχρι τοῦδε ἔργα του.

Ἄναχωρήσας ἐκ τῆς διακρίσεως τῆς πραγματικῆς διαρκείας, ἀπὸ τοῦ μαθηματικοῦ χρόνου (τοῦ χρόνου· μήκους), καὶ τὴν ἐνόρα-

σιν ἔχων ὡς γνώμονα, ἔθεσε πρῶτον τὴν ἀρχὴν του περὶ τῆς συνειδήσεως, ὡς περὶ ἀενάου καὶ ἀδιαλείπτου ροῦ ἐν τῇ πραγματικῇ διαρκείᾳ, συναγαγόν, ὡς συμπέρασμα αὐτῆς, τὴν περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως θεωρίαν του, ὑφ' οὗς ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω περιορισμούς. Ἐκεῖθεν δέ, διαπιστώσας τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πνεύματος ἐπὶ τῆς ὕλης, προῆλθεν εἰς ἀντιμετώπισιν τοῦ προβλήματος τῆς Ζωῆς καὶ τοῦ Σύμπαντος ἐν γένει, ὅπερ, ὡς εἶδομεν, θεωρεῖ ἀτέρμονα δημιουργὸν ἐξέλιξιν τοῦ πνεύματος.

Τὸ σύστημα τοῦ Μπέρξον, ἐπαναστατικὸν αὐτόχρομα ἐν τῇ συλλήψει, ἀποτελοῦν πραγματικὴν ἀνταρσίαν κατὰ τῶν ἰσχυουσῶν ἕως τότε φιλοσοφικῶν ἀρχῶν καὶ μεθόδων, πρωτότυπον δὲ μέχρι καὶ τῆς τελευταίας λεπτομερείας του, δὲν διέφυγε τὴν ἀνατομικὴν μάχαιραν τῆς κριτικῆς, ἣτις δὲν ἀφῆκε στοιχεῖον τῆς φιλοσοφίας του, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ ἀποδόσῃ εἰς ἀρχαίας ἢ νεωτέρας φιλοσοφικῆς σχολῆς τὴν ἐπίδρασιν. Τινὲς μάλιστα, ἐν οἷς ἰδίᾳ ὁ René Berthelot, τὸν ὁποῖον ἠκολούθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ ἐκ τῶν ἡμετέρων ἀσχοληθέντες σχετικῶς(*), φθάνει ν' ἀπογυμνώσῃ, ἐν τῷ ἔργῳ του «Le Romantisme utilitaire—Le Pragmatisme chez Bergson», πάσης σχεδὸν πρωτοτυπίας τὸ Μπερξόνειον σύστημα. Καὶ κατὰ τὰς κυρίας γραμμάς τῆς φιλοσοφίας του ὁ Μπέρξον ἐπηρεάσθη, λέγει ὁ Berthelot, ἐν μὲν τῇ βιολογίᾳ ἀπὸ τὸν ἐξελικτισμὸν τοῦ Spencer, παρὰ τὰς ἐν τοῖς καθέκαστα διαφωνίας, ἐν δὲ τῇ μεταφυσικῇ ὑπέστητὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ravaisson, ἐν τῇ ψυχολογίᾳ τέλος τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Main de Biran καί, μέσῳ αὐτοῦ, τὴν τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Γερμανικοῦ ρωμαντισμοῦ Schelling. Ἡ καταγωγὴ δὲ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Μπέρξον ἀνεζητήθη καὶ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων φιλοσό-

(*) Ἴδε μελέτην τοῦ κ. Ἀνδρούτσου καὶ ἰδίᾳ τὸ ἔργον τοῦ κ. Παπανούτσου. «Πραγματισμὸς ἢ Οὐμανισμός».

φων τῆς ἀρχαιότητος, καὶ πέραν αὐτῶν, λευτικῶς καὶ τοπικῶς, μέχρι τῆς Ἰνδικῆς φιλοσοφίας τῶν Βεδῶν, πλήρους γνώσεων ἐξ ἐνοράσεως. Ὁ Ἡράκλειτος ἐπρέσβευε «πάντα γίνεσθαι τε καὶ ρεῖν, εἶναι δὲ παγίως οὐδέν» καὶ ὁ Πρωταγόρας ὅτι «οὐδέν ἐστὶν ἀλλὰ γίνεται αἰεὶ πάντα ἐκ φορᾶς καὶ κινήσεως καὶ κράσεως πρὸς ἄλληλα», κινήσεως δὲ δύο εἶδη παρεδέχετο: τὴν ἔχουσαν δύναμιν ποιεῖν καὶ τὴν ἔχουσαν δύναμιν πάσχειν, ἐκ τῆς τρίψεως καὶ συμμίξεως τῶν ὁποίων ἄπειρα ἔκγονα γίνονται.— Πράγματι δὲν εἶναι τι πολὺ διάφορον τὸ αἴναον γίνεσθαι τοῦ Μπέρξον, ἢ ἀδιάλειπτος αὐτοῦ κίνησις καὶ μεταβολή, αἱ δύο ἀντίθετοι κινήσεις τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης: ἡ μὲν δημιουργική, ἡ δὲ φθορική. Τοῦ Ἐμπεδοκλέους ἢ «φιλότης», ἢ δύναμις ἐκείνη ἢ διεκδικοῦσα μετὰ τοῦ «νείκου» τὸ κράτος ἐν τῷ Σύμπαντι, παρουσιάζει πολλὰς ἀναλογίας πρὸς τὴν «συμπάθειαν» ὡς ὀρίζει ὁ Μπέρξον τὸ ἐνστικτον, καὶ ἡ τάσις, ἣν ἀποδίδει εἰς τὸ πνεῦμα, δὲν διαφέρει πολὺ τοῦ «τόνου» τῶν Ἰστωϊκῶν, πρεσβευόντων ἐπίσης τὴν ἀλληλοδιείσδυσιν καὶ ἀλληλοεισχώρησιν πάντων ἐν τῷ κόσμῳ, ἣτις εἶναι καὶ ἡ κατὰ τὸν Μπέρξον μορφή τῆς Ζωῆς καὶ τοῦ Σύμπαντος.

Ἀλλὰ καὶ παρὰ νεωτέροις φιλοσόφοις, πολλὰ πλεῖστα ἐκ τῶν καθέκαστα τοῦ Μπερξονείου συστήματος ἀνεζητήθησαν καὶ ἀνευρέθησαν· ἐκ τῶν συγχρόνων του δὲ τινες, ἐν πολλοῖς, τὰς αὐτὰς μετὰ τοῦ Μπέρξον δοξασίας διετύπωσαν. Ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω τὴν σύμπτωσιν τῆς ἐμφανίσεως τῆς περὶ συνειδήσεως θεωρίας ταυτοχρόνως σχεδὸν ὑπὸ τε τοῦ Μπέρξον καὶ τοῦ Ἀμερικανοῦ φιλοσόφου Τζαίημις, ὅστις καὶ κατ' ἄλλα σημεῖα συμφωνεῖ μετὰ τοῦ πρώτου, ἰδίᾳ εἰς τὰς πραγματιστικὰς τάσεις καὶ τὴν ἔξαρσιν τῆς ἀμέσου ἐμπειρίας. Συγχρόνως ἐπίσης μετὰ τοῦ Μπέρξον, ἢ μᾶλλον ὀλίγον ἐνωρίτερον αὐτοῦ, ὁ Ἀμερικανὸς φιλόσοφος Ρεϊγκε παρουσίαζε τὴν θεωρίαν τοῦ συντυχισμοῦ

(fortuitisme), τοῦ ἀπροβλέπτου γίνεσθαι, ὡς τὴν ἀπεκάλεσεν ὁ ἴδιος, συμφωνοῦσαν ἀπολύτως μὲ τὴν Μπερξόνειον δοξασίαν περὶ τῶν ἀπροβλέπτων μορφῶν ὡς δημιουργεῖ ἡ ζωτικὴ φορὰ. Ὁ καθορισμὸς τῆς μεταξὺ διαστήματος καὶ χρόνου σχέσεως προέκυψε ἐκ τῆς περὶ χώρου θεωρίας τοῦ Ἰρλανδοῦ φιλοσόφου Berkeley, ὁ ῥόλος δὲ τοῦ ἐνστίκτου, ἐξ οὗ παράγει τὴν ἐνόρασιν καὶ τοῦ ὁποίου τὴν αὐτοτέλειαν καὶ τὴν σημασίαν ἐν τῇ Ζωῇ εἶχεν ἤδη ὁ Ἰωάννης Ἰάκωβος Ρουσσὸ ἐξάρη, διεκριβώθη ἐπιστημονικῶς ὑπὸ τῶν Σκώτων φιλοσόφων τοῦ 18 αἰῶνος. Καὶ αὐτὴ ἡ ἐνόρασις οὐδ' ὡς πράγμα οὐδ' ὡς λέξις ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον παρὰ τῷ Μπέρξον. Ἦδη ὁ Πασκάλ εἶχε διαστείλη τὸ esprit de géométrie ἀπὸ τοῦ esprit de finesse, ὁ δὲ Maine de Biran δύο εἴδη γνώσεων διακρίνει: τὴν ἐκ νοήσεως γνῶσιν καὶ τὴν γνῶσιν ἐξ «ἐσωτερικοῦ βλέμματος». Μεταφρασθὲν ὑπ' ἐμοῦ ἐξεδόθη πρό τιμος, ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ καὶ Κοινωνιολογικῇ Βιβλιοθήκῃ Βασιλείου, ἐν τῶν τελευταίων ἔργων τοῦ μεγάλου Ἰνδοῦ ποιητοῦ καὶ διανοητοῦ Ραμπιντρανάθ Ταγγόρ: «Ἡ Θρησκεία τοῦ Ποιητοῦ». Τόσον εἰς αὐτό, ὅσον καὶ εἰς προγενέστερον φιλοσοφικὸν ἔργον τοῦ Ταγγόρ, τὴν SADHANA, (μὴ μεταφρασθὲν εἰσέτι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν), θὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης πολλαχοῦ τὸν φιλοσοφικὸν λυρισμὸν τοῦ Ἰνδοῦ ποιητοῦ καταυγαζόμενον ἀπὸ φευγαλέας ἐλλάμψεις ἐνοράσεως, ἀπεχούσης ἀπὸ τὴν Βεδικὴν ἔκστασιν περισσότερον παρ' ὅσον ἀπὸ τὴν Μπερξονικὴν διαίσθησιν. Εἶναι δὲ τόσον πηγαία ἡ φιλοσοφία τοῦ Ταγγόρ, ὥστε δὲν δύναται νὰ ὑποτεθῇ οὗτος ἐπηρεασθεὶς ἀπὸ τὸν Μπέρξον. Ἡ ἐνόρασις τοῦ Καντίου, ἡ «ἀμέσως ἀναφερομένη εἰς ἀντικείμενα γνῶσις», δὲν δύναται νὰ ταυτισθῇ μὲ τοῦ Μπέρξον τὴν ἐνόρασιν, καθόσον ἐκείνη εἶναι πάντως τῆς διανοίας λειτουργία, ἐνῶ ἡ τοῦ Μπέρξον εἶναι ὅλως διάκριτος αὐτῆς. Τῆς διανοίας προῖόν εἶναι καὶ τοῦ Σοπενάουερ ἡ ἐνόρασις, ἡ ἔκφρασις ὅμως αὐτῆς, ἰδίᾳ ἐν τῇ Τέχνῃ, τὴν προσεγγίζει

τὰ μέγιστα πρὸς τὴν Μπερξόνειον ἐνόρασιν(*), μεθ' ἧς, μερικῶς τουλάχιστον, ἔχει τι τὸ κοινὸν καὶ ἡ αἰσθητικὴ ἐνόρασις τοῦ Schelling.

Δὲν εἶναι δὲ αὕτη ἡ μόνη ἀναλογία μεταξὺ Μπέρξον καὶ Σοπενάουερ. Ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος τῆς ἀπαισιοδοξίας εἶναι ὁ περισσότερο, ἴσως, παντὸς ἄλλου ἐκ τῶν νεωτέρων φιλοσόφων ἀνακαλούμενος εἰς τὴν σκέψιν τοῦ ἀναγινώσκοντος τὰ ἔργα τοῦ Μπέρξον, ἰδίᾳ τὸ ἀνά χειρας. Ἐκτὸς τῆς κοινῆς εἰς ἀμφοτέρους γλαφυρότητος καὶ διαυγείας ὕφους, τῆς ἐναργείας καὶ τῆς παραστατικότητος τῶν εἰκόνων, ἡ αὕτη ὑπάρχει διαλεκτικῆς ὀξύτης, μετ' ἄλλοι τὴν διαφορὰν ὅτι τοῦ Σοπενάουερ ἡ δορμεῖα, καὶ ὑβριστικὴ πολλαχοῦ, ἐπιθετικότης κατὰ τῶν ἀντιφρονούντων δὲν παρατηρεῖται παρὰ τῷ Μπέρξον, ὅστις διατηρεῖ σταθερῶς ἀκαδημαϊκὴν σεμνοπρέπειαν ἐκφράσεως. Ἀμφότεροι ἐξῆραν μετὰ τοῦ αὐτοῦ πάθους τὴν ἀδυναμίαν τῆς Ἐπιστήμης, ὅπως μᾶς δόσῃ τὴν πραγματικὴν περὶ τῆς οὐσίας τοῦ κόσμου γνῶσιν, τὴν κλεῖδα τοῦ μυστηρίου τῆς Ζωῆς, καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐμπιστοσύνης εἰς τὴν Μεταφυσικὴν ἀνέθεντο τοῦτο. Ἦν βούλησιν τάσσει ὁ Σοπενάουερ μεταφυσικὴν ἀρχὴν τῆς Ζωῆς καὶ ὁ Μπέρξον τὴν ζωτικὴν φορὰν. Ἀλλ' ὁποῖα διαφορὰ τάσεων, καὶ ὁποῖα ἀναλογία εἰς τὰς ἀντιθέσεις! Ἡ ἀντίληψις τοῦ πρώτου περὶ τῆς βουλήσεως ὡς δυνάμεως ἀκαταλύτου, ἀλλὰ μοχθηρᾶς, τὸν ἤγαγεν εἰς τὰ ἀπαισιόδοξα συμπεράσματά του καὶ εἰς ὀξυχόλους καὶ πικρὰς ἀρὰς κατὰ τῆς Ζωῆς. Ἐνῶ ὁ δεύτερος, ὑμνῶν τὴν δημιουργὸν καὶ νεογόνον ζωτικὴν φορὰν, μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐνθυμίζοντος τὸν διονυσιασμὸν τοῦ Νίτσε, ἀναμένει παρ' αὐ-

(*) Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἴδε: «Γνῶμαι καὶ Περικοπαὶ Σοπενάουερ» ἔκδοσις Γ. Φέξη καὶ «Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σοπενάουερ» τοῦ Ἰ. Π. Βασιλείου, μετάφρασις Κ. Παπαλεξάνδρου, (Φιλοσοφικὴ καὶ Κοινωνιολογικὴ Βιβλιοθήκη Γ. Ε. Βασιλείου)

τῆς νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ὑπερνίκησιν ὧσων παραμένουσιν εἰσέτι πρὸ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πνεύματος ἡμῶν ἐμποδίων, εἰς τὴν κατίσχυσιν καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ Θανάτου ἀκόμη. (*)

Τὰς μεγαλυτέρας ὁμῶς ἀναλογίας παρουσιάζει τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Μπέρξον πρὸς τὰς δοξασίας τῶν Νεοπλατωνικῶν τῆς Ἀλεξανδρινῆς Σχολῆς. Εἶναι δὲ ἀπορίας ἄξιον ὅτι καὶ οἱ Ἕλληνες, οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὸν Μπέρξον καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, ἀνεπαρκῶς ἐπρόσεξαν τὸ σημεῖον τοῦτο, περιορισθέντες νὰ ἐπαναλάβωσιν ὅσα οἱ ξένοι κριτικοὶ ἐσημείωσαν δι' ὀλίγων. (**)

Ἡ ἔκστασις, συναρπαγή, ἀναγωγή, ἀνάτασις τῶν Νεοπλατωνικῶν, ἡ ἔλλαμψις ἐκείνη, ἣν ἐνόουν ὡς συνδυασμόν τινα ἐμπνεύσεως καὶ ἐπιστήμης, κρᾶμα ποιήσεως καὶ λογικῆς, δὲν εἶναι παρ' ὅ,τι ὁ Μπέρξον ἀποκαλεῖ ἐνόρασιν. Ὁ λόγος (ἡ διάνοια τοῦ Μπέρξον) δὲν εἶναι ἡ μόνη δύναμις τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ἐπρέσβευον οἱ Νεοπλατωνικοί· τὴν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δὲ παρουσίαν τοῦ θείου, ἣν δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ ἡ νόησις, τὴν διαπιστώνει τὸ αἶσθημα (τὸ ἐνστικτον τοῦ Μπέρξον), ἀγγέλλον εἰς ἡμᾶς ὅτι : «ἔχομεν μεῖζον τι ἐν ἑαυτοῖς». Ὁ νοῦς ἡμῶν, λέγει ὁ Πλωτῖνος, «ἤσυχεῖ, ἕως ἂν φανῆ, παρασκευάσας ἑαυτὸν θεατὴν εἶναι, ὡσπερ ὀφθαλμὸς ἀνατολᾶς ἡλίου περιμένει· ὁ δὲ ὑπερφανεὶς τοῦ ὀρίζοντος ἔδωκεν ἑαυτὸν θεάσασθαι τοῖς ὄμμασι... Συναγαγὼν δὲ ὁ νοῦς αὐτὸν εἰς τὰ εἶσω καὶ μηδὲν ὄρων θεάσεται οὐκ' ἄλλο ἐν ἄλλῳ φῶς, ἀλλ' αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καθαρὸν ἐξ αἴφνης φανέν» (Ἐννεάδες Ε'. ε'). Τότε μεταβάλλεται ἀπὸ «νοῦ

(*) Ἴδε κατακλειδα Γ' κεφαλαίου τοῦ ἀνά χειρας ἔργου.

(**) Ἐκτὸς τῶν ὑπαρχόντων ἀρχαίων κειμένων, ἀνάπτυξιν καὶ ἐρμηνείαν τῶν Νεοπλατωνικῶν δοξασιῶν εὐρίσκει τις εἰς τὴν μελέτην τοῦ Γ. Βιζυηνοῦ : «Ἡ φιλοσοφία τοῦ καλοῦ παρὰ Πλωτίνῳ» καὶ εἰς μελέτην τοῦ Ἐμ. Ροῖδου περὶ Ἀλεξανδρινῆς σχολῆς, περιληφθεῖσαν εἰς τὸ Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν (Τόμος Α'. σελίς 522-588) καὶ ἀργότερον εἰς τὰς Ροῖδου «Μελέτας» (σελ. 165-209).

νοῦντος εἰς νοῦν ὁρῶντα», μεταρσιούμενος εἰς τὰ ἕψη ὅπου δὲν ὑπάρχει διάκρισις μεταξύ νοῦντος καὶ νοουμένου, μεταξύ ὁρῶντος καὶ ὁρωμένου, ἀλλ' ἀτινοβολεῖ αὐτὴ αὕτη ἢ ὄψις τοῦ ἀνειδέου, ἢ «γεννώσα τὸν νοῦν αὐγὴ» (Ἐννεάδες 5'. θ'). Ὁ ὀρισμὸς ἐπίσης τοῦ Πλωτίνου περὶ τῆς σχέσεως τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν Θεόν, καθ' ἣν: — «δύο οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἓν αὐτὸς ὁ ἰδὼν πρὸς τὸ ἑωραμένον, ἀλλ' ἠνωμένον, ὁ δὲ Θεὸς παρίσταται ἐν ἡμῖν οὐ κατ' ὄψιν φανείς, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν ἐμπλήσας τοῦ θρωμένου, . . . οὐ θέαμα, ἀλλ' ἄλλος τρόπος τοῦ ἰδεῖν, ἔκστασις καὶ ἀπλωσις καὶ ἔφεσις πρὸς ἀρὴν καὶ περινόησις πρὸς ἐφαρμογὴν, . . . μεταξύ γὰρ οὐδέν, ἀλλ' ἓν ἅμω . . . Πῶς γὰρ ἂν ἀπαγγείλοιέ τις ὡς ἕτερον, οὐκ ἰδὼν ἐκεῖνο, ὅτε ἐθεᾶτο, ἕτερον, ἀλλὰ ἐν πρὸς αὐτόν;» (Ἐννεάδες 5'. ζ')—εἶναι, θὰ ἐνόμιζέ τις, ἢ πλουσία πηγὴ, ἐξ ἧς ὁ Μπέρξον ἀντλεῖ τοὺς χαρακτηρισμοὺς τῆς ἐνοράσεως, ὡς «ταυτίσεως γινώσκοντος καὶ γινωσκομένου», ὡς «ἐπαφῆς μᾶλλον πρὸς τὸ πραγματικόν, ἢ παραστάσεως αὐτοῦ», ὡς αἰφνιδίας ἐλλάμψεως τοῦ ἐνστικτοῦ ἐπὶ τῆς οὐσίας τῆς Ζωῆς καὶ τοῦ Σύμπαντος, ὡς γνώσεώς τινος μὴ ἐκφρασίμου. Ἡ δοξασία τοῦ Μπέρξον περὶ τῆς ζωτικῆς φορᾶς, διηκούσης καθ' ὅλην τὴν κλίμακα τῶν ζώντων ἐν τῷ κόσμῳ, ἀγκυλωθείσης ὡς ἀναισθησίας καὶ ἀκινησίας παρὰ τοῖς φυτοῖς, δικρανωθείσης περαιτέρω εἰς ἐνστικτον (ἰδίᾳ παρὰ τοῖς ἐντόμοις) καὶ εἰς διάνοιαν (παρὰ τοῖς σπονδυλωτοῖς καὶ ἰδιαίτατα παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ), ἔχει τὴν ἀνάλογόν της εἰς τὴν «ἐμψύχωσιν» τῶν Νεοπλατωνικῶν, ἣτις, κατὰ τὸν Πλωτίνον, ἐκδηλοῦται ὡς φύσις παρὰ τοῖς φυτοῖς, ὡς αἴσθησις (ἐνστικτον) παρὰ τοῖς ἀλόγοις, ὡς νόησις (διάνοια) καὶ βούλησις παρ' ἀνθρώποις, ἀλλ' εἶναι παρὰ πᾶσιν ἢ αὐτὴ ζωοποιὸς οὐσία, οὕτως ὥστε τὴν ψυχὴν τοῦ ζώου καὶ αὐτοῦ τοῦ φυτοῦ δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν ἄλλως ἢ ὡς ὁμοούσιον τῆς ἀνθρωπίνης, διότι: «ἅπασαι ὁρμήθησαν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, ζωὴν ἔχουσαι οἰκείαν, ἀσώματοι καὶ οὐσία . . . Ἐνεσιν ἐκάστη

φύσει τὸ μετ' αὐτὴν ποιεῖν καὶ ἐξελίττεσθαι οἶον σπέρματος» (Ἐννεάδες Δ'. ζ, η). Εἰς τὸ ἀνά χειρας ἔργον του, (*) ὁ Μπέρξον παρομοιάζει τὴν ἰδεατὴν γένεσιν τῆς ὕλης μὲ ἐκφυγὴν ἀτμῶν ἐκ τινος λέβητος, ἀτμῶν, οἵτινες, μόλις ἀναπηδήσωσι, ψύχονται, πυκνοῦνται καὶ ὑγροποιοῦνται, καταπίπτοντες εἰς σταγονίδια ὕδατος. — ἕκαστον πίπτον σταγονίδιον εἶναι εἷς γεννώμενος κόσμος. Διὰ παραπλησίας τινὸς εἰκόνας ὁ Πλωτῖνος ἐκφράζει τὴν παραγωγὴν τῆς ὕλης, λέγων ὅτι τὴν ζωοποιὸν ψυχὴν δυνάμεθα νῦν νοήσωμεν ὡς ἐκλαμψιν μεγάλου τινὸς κεντρικοῦ πυρός, ἀμυδρομένην ἐφ' ὅσον ἀπομακρύνεται ἀπὸ τούτου, μέχρις οὔ, ἐκλείψασα ἐπ' ἄκροις ἐσχάτοις, καταλήξῃ εἰς σκότος, — οὐχὶ πλήρες, ἀλλὰ σχεδὸν σκότος. — τὸ σκότος τοῦτο εἶναι ἡ λεγομένη ὕλη. (**). Δὲν διαφέρει πολὺ ἡ Νεοπλατωνικὴ ἀντίληψις τῆς ζωῆς τοῦ Σύμπαντος ὡς γραμμῆς εἰς μῆκος ἐκταθείσης, ἧς ἕκαστον σημεῖον εἶναι ὄν γεννηθὲν ἐκ τοῦ ἀμέσως προηγουμένου, γεννῶν τὸ ἐπόμενον, μετέχον ἅμα καὶ διαφέρον τούτων καὶ ἀναποσπάστως συνδεδεμένον πρὸς ἀμφοτέρα, (***) — ἀπὸ τὴν Μπερξόνειον θεωρίαν περὶ ἀτέρμοнос, ἀδιαλείπτου, ἀδιαιρέτου, ἀνεπιστρόφου κινήσεως καὶ μεταβολῆς, οἷος ὁ δημιουργὸς καὶ νεογόνος ροῦς τοῦ πραγματικοῦ. Τὸ περὶ Θεοῦ δὲ τῶν Νεοπλατωνικῶν, ὅτι δημιουργεῖ ἑαυτὸν δημιουργῶν τὰ πάντα, τὸ ἐπαναλαμβάνει, ὄχι πολὺ διαφέρον, ὁ Μπέρξον περὶ τοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον, ὡς εἶπεν ἐν τῇ προαναφερθείσῃ διαλέξει του «Σῶμα καὶ Ψυχὴ», δημιουργεῖ ἀναδημιουργοῦν ἑαυτὸ. Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Μπέρξον στηρίζεται ἐπὶ τῆς διακρίσεως τῆς πραγματικῆς διαρκείας (τοῦ χρόνου-ἐφευρέσεως) ἀπὸ τοῦ ἀφηρημένου μαθηματικοῦ χρόνου (τοῦ χρόνου μήκους).

(*) Γ'. Κεφάλαιον «Περὶ τῆς σημασίας τῆς Ζωῆς».

(**) Ἐννεάδες (Δ'. γ'.).

(***) Ἐννεάδες (Ε'. β'.).

Καὶ τῶν Νεοπλατωνικῶν ὁμοῦς ὁ χρόνος, (ὡς τὸν ὁρίζει ὁ Πλωτῖνος, εἰς Ἐννεάδων Γ', ζ'), εἶναι κίνησις, πολλαπλότης καὶ μεταβολή, μὴ δυνάμενος νὰ θεωρηθῆ ὑπάρχων ἐκτὸς τῆς ψυχῆς, ἢ καὶ ὡς παρακοιούθημα αὐτῆς, ἀλλὰ συνὼν τῇ ψυχῇ δημιουργούση, παραγόμενος ὑπὸ τῆς ψυχῆς δημιουργούσης.— Ἀδιαίρετον πολλαπλότητα, ἀδιάλειπτον κίνησιν καὶ μεταβολὴν ὁρίζει ὁ Μπέρξον τὴν πραγματικὴν διάρκειαν, μὴ ἔκταθεισαν διὰ μιᾶς ἐν τῷ διαστήματι, ὡς ὁ ἀφηρημένος μαθηματικὸς χρόνος, ἀλλ' ἀνελισσομένην ἐν ᾧ μέτρῳ δημιουργεῖ. Καὶ ὁ τόπος ἐπίσης τῶν Νεοπλατωνικῶν, μὴ ὢν αὐθύπαρκτος, ἀλλὰ γεννώμενος ὑπὸ τῆς ψυχῆς, ἐκχυνομένης εἰς δημιουργίαν,— τί γὰρ τόπος, πρὶν κόσμον εἶναι; λέγει ὁ Πλωτῖνος εἰς Ἐννεάδ. Ε'. ε'— ὁμοιάζει τὴν ἔκτασιν τοῦ Μπέρξον, ἥτις, ὡς εἶδομεν, δὲν εἶναι τὸ κενὸν διάστημα τῶν μαθηματικῶν ὑπολογισμῶν, ἀλλ' ἡ ποικίλως χρωματισμένη, ἡ ἠχηρά, ἡ ἀπτή, ἡ ἀρωματισμένη καὶ γευστικὴ συνέχεια τοῦ κόσμου.

Πλὴν ἡ ἀναλογία αὕτη τῶν Μπερξονείων δοξασιῶν πρὸς τὰς θεωρίας τῶν Νεοπλατωνικῶν, ὅσον καταπληκτικὴ καὶ ἀνπαρουσιάζεται, φθάνουσα μέχρι τοῦ σημείου ὥστε ὁρισμοί τινες τοῦ Μπέρξον νὰ παρέχῃσι τὴν ἐντύπωσιν ἐλευθέρας ἀποδόσεως εἰς τὴν Γαλλικὴν ὁρισμῶν τοῦ Πλωτίνου(*)—παρὰ πάντα ταῦτα ὁμοῦς λέγω, ἡ ἀναλογία αὕτη εἶναι μᾶλλον ἐξωτερικὴ. Ἡ φιλοσοφία τῶν Νεοπλατωνικῶν, οἵτινες, παρὰ τὸ ὄνομά των, ἐγγύτερον τῶν Πυθαγορείων μᾶλλον ἢ τῶν Πλατωνικῶν εὐρίσκονται, ἐνέχει πολλὰ στοιχεῖα ἐκ τῶν Ἰνδικῶν δογμάτων, οὔσα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὀπτασιακῆ, ἰδίως εἰς τοὺς τελευταίους ἐκπροσώ-

(*) Αὐτὸς ὁ Μπέρξον πολλαχοῦ τοῦ ἔργου του ναιρέρει τὸν Πλωτῖνον εὐφημώτατα, ἐκ τῶν λεγομένων δὲ τοῦ Μπέρξον μᾶλλον παρὰ τῶν κριτικῶν του ἐκινήθηεν εἰς τὴν εὐρυτέραν ἀνερεύνησιν τοῦ σημείου τούτου.

πους της. Αὐτὴ ἢ ἔκστασις, ἥτις, ἐξωτερικῶς, τόσα κοινά, ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω, μὲ τὴν Μπερξόνειον ἐνόρασιν παρουσιάζει, παρὰ τοῖς Νεοπλατωνικοῖς εἶναι εἶδος τι ἐν ἐγρηγόρσει ὄνειρώσεως. Ὁ μαθητὴς τοῦ Πλωτίνου Πορφύριος λέγει ὅτι ἢ κατ' ἐξοχὴν γνώσις ἀποκτᾶται χωρὶς τὴν βοήθειαν τῆς νοήσεως, «διὰ τῆς ἐκστάσεως, ἀναλόγου πρὸς τὴν καθ' ὕπνου ὄπτασίαν». Καὶ κατὰ τὸν Πλωτίνον, ἢ ἔκστασις ἐπιτυγχάνεται δι' ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῆς πραγματικότητος-τῆς δράσεως-τῆς ἐθελοζωΐας, δι' εἶδους τινὸς ἡσυχισμοῦ καὶ ἀπολυτρόσεως, συγγενοῦς τῆς Βεδικῆς νιρβάνας. Τὴν τοιαύτην ὅμως ἐνόρασιν, ὁ Μπέρξον θεωρεῖ ὕποπτον ὄνειροπολήσεως. Ἡ ἀληθὴς ἐνόρασις ἐπιτυγχάνεται, κατ' αὐτόν, ὄχι δι' ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῆς πραγματικότητος, ἀλλ' ἀντιθέτως διὰ τῆς ἐντεταμένης προσοχῆς ἐπ' αὐτήν, ὄχι ἐν στιγμαῖς ἀδρανείας, ἀλλ' εἰς κρισίμους τοῦ βίου μας στιγμάς, ὅσας περὶ ὑψίστων ἔστικῶν συμφερόντων πρόκειται ὅταν συσπειρῶμεν τὸν ἑαυτόν μας διὰ νὰ ἐξορμήσωμεν εἰς δράσιν, — τὴν οἵανδήποτε δράσιν, — τότε ρίπτεται ἐν ἡμῖν ἡ ἔλλαμψις τοῦ ἐνστίκτου. Πρὸς μεγαλυτέραν δὲ ἀσφάλειαν κατὰ τῆς ὄνειρώσεως, ὁ Μπέρξον συνιστᾷ τὴν ἐξέλεγχσιν καὶ τὴν διακρίβωσιν τῶν διδομένων ὑπὸ τῆς ἐνοράσεως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν θετικωτέρων ἐπιστημονικῶν δεδομένων. Ἐντὸς τῆς ἀμέσως ἐμπειρίας, καὶ ὄχι ὑπεράνω αὐτῆς, λέγει, θὰ διαλογισθῇ τὸ ἐνστικτον καὶ θὰ μᾶς δόσῃ τὴν ἐνόρασιν. Ἡ ἐνόρασις τοῦ Μπέρξον δὲν ἐπιφοιτᾷ ἄνωθεν ἢ ἔξωθεν, ὡς ἡ Πλωτινικὴ ἔκστασις, ἀλλ' ἐξορμᾷ ἔσωθεν, ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ εἶναι μας.

Καὶ ὅσα ὅμως προανέφερα περὶ τῶν ἀναλογιῶν διαφόρων σημείων τοῦ συστήματος τοῦ Μπέρξον πρὸς ἀρχαίων καὶ νεωτέρων φιλοσόφων τὰς δοξασίας, οὐδ' ἐκ τῆς πρωτοτυπίας του ἀφαιροῦν, οὐδὲ τὴν σημασίαν τοῦ ἔργου του μειῶνουν τὸ παράπαν. Δὲν ὑπάρχει νεώτερον φιλοσοφικὸν σύστημα, τοῦ ὁποίου αἱ πηγαὶ νὰ μὴ ἀνευρίσκωνται παρὰ τινι φιλοσόφῳ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Πόσοι ἀγῶνες καὶ πόσαι προσπάθειαι ἐγένοντο ὑπὸ τῶν νεωτέ-

ρων, διὰ ν' ἀπαλλαγῆ ἢ Ἐπιστήμη καὶ ἡ Φιλοσοφία τῆς δεσπο-
 τείας τοῦ Ἀριστοτέλους! Οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι τῆς ἀρχαιότη-
 τος, «καλλιτέχνη θυμασταὶ ἐς αἰετὴς μορφῆς καὶ τῆς ἀκρι-
 βείας», (*)—κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Μπέρξον,—προσέδοσαν εἰς
 τὴν Μεταρυσικὴν ἰδίᾳ τοιαύτην τελειότητα, ὥστε ν' ἀνευρίσκει-
 ται αὕτη ἀποτελοῦσα τὸν σκελετὸν ὅλων τῶν νεωτέρων φιλοσο-
 φικῶν συστημάτων. Εἰς τὴν τελειότητα τῆς μορφῆς τῆς Ἑλλη-
 νικῆς φιλοσοφίας ἀποδίδει ὁ Μπέρξον καὶ τὴν μέχρι τοῦδε διαφω-
 κειαν τῶν δύο θεμελιωδῶν πλανῶν, ὡς ἀναλύει καὶ ἀνασκευάζει
 ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ παρόντος ἔργου: α) τῆς στατι-
 κότητος τῶν μορφῶν καὶ τῆς ἐκ τούτου παραγναρίσεως τοῦ
 ρόλου τῆς κινήσεως καὶ τῆς μεταβολῆς ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ β) τῆς
 ἀπονομῆς εἰς τὴν ἄρνησιν, εἰς τὸ μηδέν, ἴσης μὲ τὴν εἰς τὴν
 κατάφασιν, εἰς τὴν ὑπόστασιν, ἀποδιδομένην θετικότητα καὶ
 πραγματικότητα. Εἶναι κατάχρεως ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων τῆς
 ἀρχαιότητος καὶ ἡ Τέχνη καὶ ἡ Ἐπιστήμη καὶ ἡ Φιλοσοφία ἢ
 νεωτέρα. Ὅτι δὲ πολλὰ τῶν ἐπὶ μέρους τῆς φιλοσοφίας του,
 δὲν λέγονται ἤδη τὸ πρῶτον, παρουσιασθέντα, ὑπὸ τὴν μίαν ἢ
 τὴν ἄλλην μορφήν, παρὰ προγενεστέρων τοῦ Μπέρξον φιλοσόφων,
 τοῦτο φυσικὰ δὲν ἀποδεικνύει συνονθύλευμα δανείων δοξασιῶν
 τὸ Μπερξόνειον σύστημα, ὡς πολλοὶ τῶν ξένων καὶ τινες τῶν

(*) Εἰς μίαν διάλεξιν του, εἰς τὴν Ἐταιρείαν τῶν Ψυχικῶν Ἐρευνῶν
 τοῦ Λονδίνου, περὶ ἧς καὶ κατωτέρω θὰ γίνῃ λόγος, ὁ Μπέρξον εἰς τὴν
 ἐπιδίωξιν τῆς ἀκριβείας ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀποδίδει τὴν τρο-
 πὴν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πρὸς τὴν γνῶσιν τῆς φύσεως καὶ τοῦ
 ἐξωτερικοῦ κόσμου μᾶλλον, παρὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἡμῶν-τοῦ ψυχικοῦ μας,
 βίου. Ἴσως σήμερον, εἶπεν, αἱ Ψυχικαὶ Ἐπιστῆμαι θὰ εὐρίσκοντο εἰς ὅ-
 σημεῖον προόδου αἱ Φυσικαὶ Ἐπιστῆμαι, καὶ αὗται ἀντιστρόφως εἰς οἷα
 αἱ πρῶται ἀκόμη ἤδη ἀβεβαιότητα, «ἐὰν ἐκεῖ κάτω, εἰς μίαν μικρὰν
 γωνίαν τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἔζη εἰς εὐγενῆς λαός, θηρεῶν, πρὸ παντός,
 τὴν τελειότητα τῆς μορφῆς καὶ τὴν ἀκρίβειαν».

ἡμετέρων ἐπικριτῶν του ὑπεστήριξαν, ἀλλὰ δεικνύει ἀπλούστατα τὰς πηγὰς αὐτοῦ καὶ ἐξηγεῖ τὴν ἐξέλιξίν του. "Ὅ,τι ἔχει σημασίαν εἰς ἓν φιλοσοφικὸν σύστημα, εἰς οἷονδήποτε ἔργον, εἶπεν αὐτὸς ὁ Μπέρξον, εἰς τὴν περὶ φιλοσοφικῆς ἐνοράσεως διάλεξίν του, δὲν εἶναι οὐδ' ὁ τρόπος καθ' ὃν, οὐδὲ τὸ ὑλικὸν ἐξ οὗ εἶναι ὠκοδομημένον, ἀλλ' ἡ ἐν αὐτῷ διήκουσα ἔμπνευσις.—τί ἄλλο δὲ εἶναι παρ' ἐνόρασις ἢ ἔμπνευσις αὕτη; Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ἡ φιλοσοφία τοῦ Μπέρξον εἶναι ἡ πλέον πρωτότυπος καὶ ἡ πλέον καινότροπος πνευματικὴ ἐκδήλωσις τῆς ἐποχῆς μας, πραγματικὴ φιλοσοφικὴ ἐπανάστασις. Αὕτη εἶναι ἡ λέξις, τὴν ὁποίαν πλεῖστοι τῶν ἐξηγητῶν καὶ τῶν κριτικῶν τοῦ Μπέρξον μετεχειρίσθησαν πρὸς χαρακτηρισμόν, δύο δ' ἐξ αὐτῶν, ὁ Grandjean καὶ ὁ Sageret τὴν λέξιν «ἐπανάστασις» ἔθεσαν τίτλον τῶν ἐρμηνευτικῶν καὶ κριτικῶν τῆς Μπερξονείου φιλοσοφίας ἔργων των: «Une Révolution dans la Philosophie». — «La Révolution Philosophique et la Science».

Ἱστορικῶς, ἡ φιλοσοφία τοῦ Μπέρξον εἶναι μία τῶν τάσεων — ἡ σημαντικωτέρα — εὐρείας τινὸς καὶ πολυσχιδοῦς κινήσεως ἀρξαμένης περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκαντοταετηρίδος πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ἀσφυκτιῶντος ἐντὸς τῆς στενῆς καὶ καταθλιπτικῆς φυλακῆς, ἐν ἣ τὸ ἐκράτουν περιορισμένον ἐπὶ αἰῶνα καὶ πλέον τὰ ὑλιστικὰ ἐν γένει φιλοσοφικὰ συστήματα καὶ ἡ ἀπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Καντίου ἐγκαθιδρυθεῖσα δεσποτεία τῆς διανοίας. Παράλληλοι ἀπελευθερωτικαὶ τάσεις εἶναι καὶ ὁ πραγματισμὸς τοῦ Τζαίημς, καὶ ὁ μυστικισμὸς τοῦ Boutroux, καὶ τοῦ Poincaré ἡ φιλοσοφία τῆς ἠθικῆς δράσεως,